

Slik sjekker du avlsværen

Forfatter

Anne-Cath. Grimstad, NSG

Sammendrag

Førsteamanuensis Clare Phythian ved NMBU Høyland i Sandnes har utarbeidet en sjekklister som hun anbefaler norske sauebønder å gå gjennom for å kontrollere helsa til avlsværene før paring.

Publisert

2014

Referanse

Sau og Geit nr. 5/2014

Utskriftsdato

28.11.2022 www.fag.nsg.no

Slik sjekker du avlsværen

Førsteamanuensis Clare Phythian ved NMBU Høyland i Sandnes har utarbeidet en sjekkliste som hun anbefaler norske sauebønder å gå gjennom for å kontrollere helsen til avlsværene før paring.

Avlsværene våre utgjør jo halvparten av genmaterialet i neste generasjon i sauebesetningen, og de bør derfor velges med omhu. Men like viktig er det å være sikker på at væren er i god fysisk form før paringen. Clare Phythian har 10 års erfaring som saueveterinær i Storbritannia, og har jobbet med saueprosjekter i New Zealand, Australia, Serbia og Hellas. Hun ønsker å jobbe med gårdbrukere, og liker spesielt å holde praktiske møter ute på gårder for å hjelpe bøndene med å bedre deres produktivitet og dyrenes helse. I forbindelse med paring har hun satt opp en liste for grundig sjekk av væren som hun anbefaler sauebøndene å gå igjennom i god tid - helst så tidlig som 10 uker, og senest 6-8 uker, før paring. Dette for å ha tid til å behandle den eller eventuelt kjøpe ny, om sjekken viser at væren ikke er frisk.

NAF-test

Clare Phythian har delt sjekkingen inn i fem hovedpunkter. Oversatt til norsk kan vi kalle det de *fem K'ene*: Kjeften, Kjøttet, Kjønnorganene, Klauvene og Karantene. Den kan sammenliknes med en NAF-test på biler. Man sjekker utstyret, men den forteller ingenting om hvorvidt væren er fruktbar eller har lyst til å pare. Selv ikke en sædprøve kan garantere at væren «virker». Det ser man først under overløpskontrollen eller fostertellingen.

Etter kontrollen bør du kunne definere væren din som ett av tre alternativer, nemlig; 1-fysisk frisk, 2-

tvilsom og 3-ikke frisk. Tilstanden «tvilsom» kan eventuelt løses med behandling i samråd med din lokale veterinær, mens «ikke frisk» betyr at man må skaffe en ny vær.

Forhåndsvurdering

Som innledning til undersøkelsen bør man betrakte væren på avstand for å vurdere eksteriøret, se at den ikke halter, at den har gode bein og sjekke at testiklene henger normalt. Det er overraskende hvor mange værer som under sjekken viser seg å ha bare én stein.

Tekst og foto: Anne-Cath. Grimstad

KONTROLLÉR GRUNDIG: Clare Phythian har 10 års erfaring som saueveterinær i Storbritannia, før hun kom til Norge for 6 måneder siden. Her er hun med et Greyfaced Dartmoor værslam. (Foto: privat)

Sjekkpunkt 1

KJEFTEN

Sjekk først tenner og kjeve. Fortennene kan være fine, men sjekk også jekslene og tennene i kjeven. Det er de som eventuelt kan gi problemer. Bruk tommel og pekefinger og kjenn med begge hender langs hver side av kjeven etter klumper, ujevnheter eller hevelser. Slike kan tyde på tannproblemer i jekslene eller byll/svulster i kjevebeinet og som vil påvirke tyggeevnen. Bruk håndflatene til å kjenne etter skarpe kanter på tennene.

Vasspose under haka kan indikere problem med leverikte eller Haemonchus contortus.

Øynene kontrolleres ved å dra ned nedre øyelokk og presse her. Dette for å sjekke fargen på det tredje øyelokket og øyemembranen. Normalt skal denne være rosa, mens hvit eller blek farge tyder på at dyret er blodfattig. Vanlige årsaker til dette kan være den blodsugende løpeormen Haemonchus contortus eller kronisk problem med stor leverikte. Gul farge indikerer problem med leveren.

Sjekk også at ikke nedre øyelokk er innrullet. Innrullet øyelokk kalles Entropion, og er en arvelig skavank.

Kontrollér videre toppen av hodet og ørene for blødninger og smertefulle områder. Værer som slåss og stanger kan få åpne eller infiserte sår.

Deretter sjekkes området mellom siden av øyet og undersiden av øret. Her ligger lymfeknuten «parotid», og hvis den er hoven, kan det indikere byllesjuka. Det har vært liten fokus på denne sykdommen på sau i Norge.

TANNSJEKK 1: Bruk tommel og pekefinger og kjenn med begge hender langs hver side av kjeven etter klumper, ujevnheter eller hevelser.

TANNSJEKK 2: Bruk håndflatene til å kjenne etter skarpe kanter på tennene.

ØYET: Øynene kontrolleres ved å dra ned nedre øyelokk og presse her for å sjekke fargen på det tredje øyelokket og øyemembranen.

LYMFEKNUTE: Kontrollér området mellom siden av øyet og undersiden av øret. Her ligger lymfeknuten «parotid», og hvis den er hoven, kan det indikere byllesjuka.

Sjekkpunkt 2

KJØTTET

Mens dyret fortsatt står på alle fire, bør man kontrollere holdet. På en skala fra 1-5 bør holdet hos en vær ligge på 3,5-4 før paring. En veldig aktiv vær kan nemlig miste 15% av kroppsvekten under paringen.

En vær i veldig godt hold kan se bra ut når man skal kjøpe den, men problemet er at fett ikke bare lagres innvendig, men også

rundt testiklene. Dette kan igjen føre til høy temperatur og nedsatt fruktbarhet. (se avsnittet om Kjønnsorganer).

Mens man står slik kan man samtidig sjekke ulla og huden. Ujevn ull og hårløse partier kan indikere tidligere sykdom. I tillegg bør man utføre «klø-testen» med tanke på scrapie, lus eller andre lidelser. Klø væren på skuldrene og ryggen. Hvis den slikker seg rundt leppene og strekker ut halsen, er det tegn på at den har kløe.

Snu væren over i sittende stilling. Deretter bør brystkassen sjekkes for sår. Værer som går med springsele i saueflokken kan kvie seg for å pare hvis selen gnisser mot sår på brystkassen.

HOLDVURDERING: På en skala fra 1-5, bør holdet hos en vær ligge på 3,5-4 før paring.

KLØTEST: Klø væren på skuldrene og ryggen. Hvis den slikker seg rundt leppene og strekker ut halsen, er det tegn på at den har kløe.

SÅR PÅ BRYSTKASSEN: brystkassen sjekkes for sår. Værer som går med springsele i saueflokken kan kvie seg for å pare hvis selen gnisser mot sår på brystkassen.

Sjekkpunkt 3

KJØNSORGANENE

Sjekk pungen og at det er to jevnstore testikler uten klumper eller ujevnheter, og med fast konsistens, omtrent som en stram biceps eller umoden tomat. Testiklene bør kunne beveges opp og ned i pungen. Videre må man kunne kjenne skillet mellom testiklene og bitestiklene under. Disse er på størrelse med en valnøtt og bør kjønes faste.

Testiklenes størrelse er direkte relatert til værens fruktbarhet i forhold til mengden sædceller de kan produsere. Men igjen sier størrelsen ingenting om kvaliteten på sædcellene.

En vær skal som regel brukes på mange sauer, derfor er grunnregelen at jo større testikler, jo bedre. Bruk gjerne et målebånd for å måle rundt den bredeste delen av pungen. En voksen vær bør måle 35-36 centimeter eller mer, mens et værlam som skal brukes i avl bør ha en pung med en omkrets på minst 32-34 centimeter.

Små eller myke testikler med svampaktig konsistens skyldes som regel varme. Det er en grunn til at testiklene henger i en pung utenfor kroppen. De skal nemlig ha en til to grader lavere temperatur enn dyrets kropp for øvrig. Alt som gjør at testiklene blir varme kan påvirke kvaliteten på sædcellene som produseres, for eksempel infeksjon, feber, halthet som gjør at dyret ligger mye, fett rundt pungen på grunn av overvekt og varmt vær som gjør at væren ligger i ro.

Små og myke testikler kan bli bedre etter behandling hvis problemet skyldes sykdom, men forlenget tilstand kan føre til permanent skade. Det vil imidlertid ta ca. 7 uker etter at

eventuell sykdom er helbredet før sædkvaliteten igjen er i orden.

Neste sjekkpunkt er penis. Kontrollér forhuden for eventuelle sår før du trekker den tilbake og blottlegger selve penis. Se etter at den ser normal ut, uten skader, og sjekk at vermiform-vedhenget eller «makken» (den hvite tråden på penistuppen) er intakt. Makkens funksjon er å vispe rundt og spre sæden under værens sædavgang. Hvis dyret har hatt urinstein har kanskje veterinæren tatt bort denne forlengelsen av urinrøret med et skarpt kutt. Da behøver det ikke bety så mye for fruktbarheten. Hvis den derimot er blitt kuttet ved et uhell, for eksempel under klipping, kan «makken» ha fått en frynsete ende som i stedet får en negativ effekt under sædavgangen.

Hvis værens hud i lysken er svakt lilla-farget, indikerer det ofte et tilfredsstillende testosteronnivå, og det er bra.

TESTIKLENE: Væren skal ha to jevnstore testikler uten klumper eller ujevnheter, og med fast konsistens, som bør kunne beveges opp og ned i pungen. Et værlam som skal brukes i avl bør ha en pung med en omkrets på minst 32-34 centimeter.

BITESTIKLENE: Finn skillet mellom testiklene og bitestiklene under. De er på størrelse med en valnøtt og bør være faste.

PENIS: Kontrollér forhuden for eventuelle sår før du trekker den tilbake og blottlegger selve penis. Se etter at den ser normal ut, uten skader, og sjekk at vermiform-vedhenget eller «makken» er intakt.

Sjekkpunkt 4

KLAUVENE

Sjekk klauvene for skader, tegn på fotråte og for andre byller, sår eller utvekster i klauvspalten.

Bøy alle leddene i foten og se om det er fortykninger i noen av dem. Leddgikt i albueleddet kan av og til være et problem hos eldre og litt store værer.

La også dyret gå litt rundt på egen hånd og forviss deg om at det ikke halter. For rette haser eller svake kodeledd er heller ikke ønskelig.

LEDDENE: Bøy alle leddene i foten og se om det er fortykninger i noen av dem.

FRISKE KLAUVER: Sjekk klauvene for skader, tegn på fotråte og for andre byller, sår eller utvekster i klauvspalten.

Sjekkpunkt 5

KARANTENE

Dette sjekkpunktet inngår egentlig ikke i vurderingen av selve dyret, men er mer knyttet til rutinen rundt kjøp og salg og oppstalling.

Følg anbefalte rutiner med tanke på fotråtesmitte. Tenk også på tilbakeholdelsestid i forhold til behandling av leverikte og innvollsormer.

Glem heller ikke væren når du vaksinerer livlamma om høsten. Vaksinerings bør foretas minst 8 uker før paring for å unngå problemer som følge av forhøyet kroppstemperatur.

Hold deg
faglig oppdatert!

www.nsg.no